

KÜLFÖLDIEK BUDAPESTEN

KŐSZEGHY LEA

A nemzetközi migráció nem új keletű jelenség a nagyvárosokban, számos mai nagyváros létrejöttében is meghatározó szerepe volt. A kézenfekvő észak-amerikai példákon túl köztudomású, hogy a kiegyezés utáni Budapest nemzetközi szinten is „jegyzett” nagyvárossá válásában mekkora szerepe volt az ideérkező német, zsidó, örmény, görög stb. népességnek.

Az elmúlt évtizedekben beindult, a gazdaság globalizációs folyamataihoz erősen kötődő, a korábbiaknál jelentősebb nagyságrendű, egyre több célszámot érintő, a migránsok származási ország szerinti összetételét tekintve is sokkal differenciáltabb, a hagyományos migrációs modellekben sokszor kevésbé értelmezhető migrációs folyamatok¹ azonban új kihívásokat jelentenek az érintett nagyvárosok számára (Price és Benton-Short, 2008; Price, Benton-Short és Friedman, 2008).

Nagyvárosi migráció

Az új típusú migrációnak elsődleges célpontjai a városok, főleg a nagyvárosok: a húsz legnagyobb migrációs célpont olyan város, ahol az adott országban kívül születettek népességszáma legalább egymillió fő. Ezek a városok adnak otthont az összes, származási országán kívül élő népesség egyötödének (Price és Benton-Short, 2008); a hagyományosan sok bevándorlót befogadó városok (Sydney, New York, London, Chicago, Toronto) mellett újabb migrációs célpontok is találhatók, például a Közel-Keleten. Száz körüli azon városok száma a Földön, amelyekben százezernél több külföldön született lakos él, és míg az egymilliónál több külföldön születettnek otthont adó húsz város közül csak három európai (London, Párizs, valamint Moszk-

¹ Sokak szerint ezek egy tágabban, nemcsak gazdasági, hanem kulturális szempontból is értelmezett globalizációs folyamat részének tekinthetők.

va²), harminc olyan város van a földrészen, ahol százezernél több külföldön született él. Mára minden nyugat-európai országban van legalább egy, de egyes országokban (pl. Németország, Franciaország, Nagy-Britannia) több jelentős migráns-célpont város. A külföldön született népesség legmagasabb arányával jellemezhető európai városokban a népesség ötöde (Marseille, Stockholm, Stuttgart), illetve több mint negyede-harmada (pl. Brüsszel, London, Hága, Genf, Frankfurt, Birmingham) vagy akár ennél nagyobb része (pl. Amszterdam, Luxemburg) külföldi születésű.³ A migráns háttérű lakosok száma ennél magasabb, hiszen az adatok nem mutatják a korábbi évtizedekre visszanyúló migrációs folyamatok során betelepültek leszármazottait, a másod-, harmadgenerációs migránsokat. A fogadó társadalmak és számos migráns csoport eltérő termékenységi rátái miatt a külföldi eredetű népesség aránya az érintett területeken növekszik. Tekintettel arra, hogy a migráns, illetve a migráns háttérű népesség egy-egy város terében is egyenlőtlenül oszlik el, kisebb lokalitásokban akár a helyi lakosság többségét is jelentheti.

Bár vannak városok, ahol a migránsok többsége egy meghatározott országból vagy országok egy meghatározott csoportjából kerül ki, számos városban az odaérkezők származási ország, etnikai háttér szerinti sokfélesége („hyperdiversity”, lásd Price, Benton-Short és Friedman, 2008) jellemző, vagyis nincs egy domináns migráns csoport (utóbbiak közé tartozik egyebek mellett New York, London, de olyan – az előzőekhez képest – kisebb városok is, mint Hamburg, Koppenhága, München vagy Amszterdam). Ez a fajta heterogenitás értelemszerűen újfajta keretfeltételeket jelent az integrációs politikák számára is.

A migránsok társadalmi összetétele változatos: az „elit migránsoktól” (pl. multinacionális vállalatok magasan képzett alkalmazottai) a teljesen képzetlenekig terjed. Ez a társadalmi összetétel szerinti sokféleség viszatükrözi a globalizáció városokra gyakorolt társadalmi hatásait is: a gazdasági globalizáció és a városok kapcsolatát elemző korai vizsgálatok óta tudható, hogy még a gazdasági globalizáció legnagyobb csomópontjainak számító világvárosokban (mint pl. New York vagy London) sincsen szó a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenéséről. Az új húzóágazatoknak a magasan kvalifikált munkaerő iránti növekvő kereslete mellett továbbra is igény mutatkozik alacsonyán kvalifikált munkaerőre, és nemcsak a hagyományos iparágak megmaradt elemei, hanem akár az említett húzóágazatok részéről is. Sőt a globalizálódó városok maguk is teremtenek keresletet ala-

² Moszkva esetében az Oroszországon kívüli volt szovjet tagköztársaságokban születettek is ideszámítanak.

³ Price, Benton-Short és Friedman, 2008, népszámlálásokból származó adatok alapján.

csonyan képzett munkaerőre (pl. a nagyvállalatok tulajdonosainak, menedzsereinek háztartásában végzett házimunkák, számukra eladható egyedi kézművestermékek). Összességében a társadalmi egyenlőtlenségek polarizálódása látható; a legfelsőbb szintű tulajdonosi és menedzser elit koncentrációja mellett a munkaerőpiac legalján, azon kívül vagy az informális munkaerőpiac rosszul fizetett szegmenseiben dolgozó lakosság is koncentrálik (Sassen, 2001).

A növekvő migráns népesség a városok gazdaságára, társadalmára gyakorolt szerteágazó hatásának részletes számbavételére itt nincs mód, mindössze néhány fontos tényezőt érdemes kiemelni. A migráns népesség betelepődése átalakíthatja a helyi munkaerőpiacokat és a jövedelmi viszonyokat, új, illetve specifikus gazdasági tevékenységek (bevándorlók vállalkozásai, etnikai piacok) jelenhetnek meg. Összességében a migránsok hozzájárulhatnak az adott terület gazdasági versenyképességének növekedéséhez, de a munkaerőpiacra való beilleszkedésük nehézségei miatt a gazdasági, szociális problémák is halmozódhatnak. Ugyanakkor a migránsok fogyasztóként, gazdasági szolgáltatások igénybe vevőiként is megjelennek a helyi gazdaságban (European Migrant Network, 2006). Eközben, különösen a célországétól igen eltérő nyelvi, kulturális hátterű migránsok megjelenése, heterogenitása természetesen alapvető integrációs kérdéseket vet fel: hogyan lehetséges az egyre többféle nyelvi-kulturális hátterű városiakok együttélése?

Kihívást jelenthet a városok számára a migráció az újonnan érkezeteknek nyújtandó szolgáltatások – lakhatás, oktatás, szociális szolgáltatások, egészségügy stb. – terén is.

Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában is elterjedt az a diskurzus,⁴ amely a migrációval kapcsolatban a gazdaság fentebb vázolt átstrukturálódásához kötődő társadalmi polarizációt, a bevándorló népesség marginalizálódását, közösségi transferektől való függőségének veszélyeit hangsúlyozza. Megfigyelhető a szuburbanizációs folyamatok által is elősegített⁵ szegregációs tendenciák erősödése, a társadalmi integrációt kedvőtlenül érintő összes következményével. (Utóbbiak közé tartoznak egyebek mellett a negatív munkaerő-piaci hatások – a tehetősebbeknek ugyan lenne kereslete a szegényebbek által nyújtott szolgáltatásokra, ám mivel a két társadalmi csoport között nincs érintkezési felület, a kapcsolatok nem jönnek létre –, az integrációt nehezítő szocializációs hatások, a szub-

⁴ Ezen a helyen nincs mód a bevándorlókkal kapcsolatos diskurzusok teljes körű áttekintésére, csak néhány fontosnak tartott elemet emelek ki.

⁵ A migráns népesség sok esetben a helyi lakosság közepes és magasabb státuszú csoportjainak kiköltözése nyomán megüresedő, korábbi értéküket veszítő, sokszor belvárosközeli területeken sűrűsödik.

kultúra-képződés, a társadalmi stigmatizáció, a térbeli-társadalmi leromlás önmagát erősítő folyamata.⁶⁾

Az elmúlt években számos olyan tanulmány látott napvilágot, amelyek ezt a képet igyekeznek árnyalni, rámutatva például a (migrációval kapcsolatos diskurzus kialakításában meghatározó) tengerentúli és európai kontextus közötti eltérésekből fakadó különbségekre. Utóbbiból kiindulva érvelnek amellett kutatók, hogy az Egyesült Államoktól eltérően Nyugat-Európában más a bevándorlás történelmi, kulturális kontextusa (az egyesült államokbeli bevándorlás jóval korábban megkezdődött, és nagymértékben összekapcsolódott a rabszolgasággal), emellett a még mindig jóval kiépültebb jóléti rendszerek – összefüggésben a szélsőséges társadalmi különbségeket sokkal kevésbé toleráló európai értékrenddel – nagy szerepet játszhatnak és ténylegesen játszanak is az alacsony státuszúak, így a hátrányos helyzetű bevándorlók szegregálódásának, marginalizálódásának megakadályozásában-csökkenésében. Az előbbiekkal összefüggésben az európai városokban az egyesült államokbeliektől nagyban eltér a bevándorlók térbeli elhelyezkedésének mintázata, nem beszélhetünk az amerikai értelemben vett etnikai szegregációról, etnikai gettókról.⁷ Deurloo és Musterd (1998) elemzése szerint a szegregációs index⁸ az érintett európai városokban nem haladja meg a 0,3–0,5 értéket, szemben a fekete és bevándorló lakosság szegregációjára vonatkozó, akár 0,8–0,9-es egyesült álla-

⁶ A városok térbeli-társadalmi szerkezetének dezintegrálódására vonatkozóan számos kifejezés született a szakirodalomban: *divided/dual/polarised/partitioned/fragmented city* (megosztott/kettős/polarizált/széttagolt/töredezett város), lásd Musterd, Priemus és van Kempen, 1999).

⁷ Etnikai gettó alatt kizárólag vagy csaknem kizárólag egy adott etnikai csoport tagjai által lakott, e csoport kiépült intézményeivel, szerveződéseivel jellemezhető területet értve.

⁸ A bemutatott (a Duncan-féle disszimilitási index változataként előálló) szegregációs index egy népességcsoport és az összes többi csoport (tehát minden nem e csoporthoz tartozó egyén) területi megoszlásának különbségét méri. A szegregáció statisztikai értelmezése szerint két társadalmi csoport között akkor nincs szegregáció, ha a bármely területi egységben az egészben mérttel megegyező arányban vannak jelen, minden más esetben valamilyen mértékű szegregációval van dolgunk. Az index értéke 0 és 1 között mozog, a 0 érték jelenti a szegregáció hiányát. Értelmezhető úgy is, hogy (az adott területi egységek mellett) az érintett csoportba tartozók hány százalékának kellene más területre költöznie ahhoz, hogy megszűnjön a szegregáció (az említett amerikai példákban ez 80–90%, európai példákban 30–50%). A szegregációról lásd Duncan és Duncan (1973) írását.

mokbeli indexértékekkel.⁹ (Utóbbiban fontos szerepet játszik, hogy a fekete lakosság szegregációja a kezdetektől fogva erős, de hasonló szegregációs minta jellemzi az újabban érkezett spanyol ajkú lakosságot is). Felmerül, hogy a bevándorlók térbeli mintázatának vizsgálatakor érdemes finomabb kategóriákat használni, megkülönböztetve az etnikai gettót, az „etnikai szomszédságot” (*ethnic neighbourhood*), ahol túlnyomórészt egy adott etnikai csoport lakik, de más csoportokkal keverten, valamint a „koncentrációs területet”, ahol egy adott csoport felülreprezentált, de a területen továbbra is számszerű kisebbségben van. [Előfordulhat, hogy egy-egy területen több etnikai csoport is él, amelyek önmagukban az ott élők kisebb részét, együttesen viszont a terület lakosainak többségét adják; az ilyen „kevert etnikai területeken” (*mixed ethnic neighbourhood*) tapasztalható jelenségek, problémák is megkülönböztetendők azonban az „etnikai gettók” problematikájától]. Mások eközben a – moderált mértékű – szegregáció potenciális előnyeit, így például a közösségi segítő hálózatok könnyebb megszervezhetőségét, elérhetőségét emelik ki, amelyek egyebek mellett komoly gazdasági előnyt hozhatnak a területen működő migráns vállalkozók számára (Musterd, Priemus és van Kempen, 1999). A migránsoknak az adott lokalitásra gyakorolt hatásáról alkotott kép is árnyaltabbá válik, például a bevándorlók vállalkozásainak lokális társadalmi-gazdasági hatásait tekintve: ezek a vállalkozások működtetőik számára a társadalmi mobilitás lehetőségét, a helyi közösség számára a helyi társadalmi élet központját jelenthetik, emellett komoly szerepük lehet a helyi foglalkoztatásban, sőt akár a terület gazdasági revitalizálásában.¹⁰ Emellett nagyobb hangsúlyt kapnak a diskurzusban a migrációnak olyan, a klasszikus modelltől eltérő formái, amelyek

⁹ Ez a szegregációs index ugyanakkor nem független a számítás alapjául szolgáló területegységektől, kisebb területegységek használata magasabb szegregációs indexet eredményezhet. A szegregációs index területérzékenységet itt nincs mód részletesebben elemezni (ezzel kapcsolatban lásd pl. Wong, 2008; Csanádi és Ladányi, 1992). Deurloo és Musterd (1998) cikkében sajnos nincsen utalás arra, hogy a nyugat-európai és egyesült államokbeli városokra vonatkozó fenti adatok milyen területegységek alapján végzett számításokon alapulnak. A cikk későbbi pontján egy-egy kiválasztott etnikai csoportra vonatkozóan kis területi egységekre (Amsterdam: 369 „alszomszédság”, London: 628 „ward”) ennél magasabb, bár az említett amerikai értékeknél továbbra is alacsonyabb értékeket közöl (e szerint a marokkóiak szegregációja Amszterdamban alszomszédságok szintjén (369 alszomszédság) 1994-ben körülbelül 0,4, a hasonló adat Brüsszelben 0,6, a bangladesiek szegregációja Londonban a „ward”-ok szintjén (628 ward) 1991-ben 0,7 volt.

¹⁰ Kloosterman és van der Leun (1999) írása hangsúlyozza, hogy a bevándorlók körében magasabb a vállalkozási hajlandóság (mivel foglalkoztatottként bejutni a munkaerőpiacra nehezebb, mint egy vállalkozás elindítása). Ez egyúttal arra is rámutat, hogy sok esetben éppen hogy nem a közösségi transferektől függő népességcsoportról van szó.

a korábbiaktól eltérő kihívásokkal szembesítenek az integráció lehetőségei, eszközei tekintetében. Ilyen például a transznacionális migráns hálózatokba rendeződő körkörös (vándor) vagy nyitott végű, alapvetően gazdasági, anyagi javak minél gyorsabb felhalmozását, a származási országba, a családba történő transzferét célzó migráció.¹¹

A migránsok integrációja természetesen többféle, egy-egy város illetékességén kívül eső politikától, szakpolitikától (országos szociálpolitika, lakáspolitiká, adórendszer stb.) is függ, mégis kulcsfontosságú a helyi szint szerepe. Egyrészt a globalizáció az országos szint gyengülésével párhuzamosan felértékelni látszik a lokalitások szerepét a társadalmi élet számos területén.¹² Ez az a szint, ahol a különféle társadalmi csoportok közötti interakciók ténylegesen történnek, emellett sok, az újonnan érkezettek integrációja szempontjából kulcsfontosságú döntés születik, intézmény, szolgáltatás szerveződik helyi szinten (településtervezés, gazdaságfejlesztés, közrendvédelem, oktatás, szociális ellátás egyes elemei stb.), de nem elhanyagolható a helyi szintű kormányzás struktúráinak, például participációs mechanizmusainak a szerepe sem (Ray, 2003).

Ennek megfelelően az elmúlt években több olyan helyi szintű kezdeményezés, program indult el a migráció által érintett városokban, városrészekben, amely az újonnan érkezettek integrációját célozta. Az alkalmazott intézményi megoldások és eszközök eltérőek, az adott ország történelmétől (explicit módon definiált vagy implicit, az alkalmazott megoldások, eszközök alapján körvonalazható) integrációs politikájától,¹³ az érkező migráns csoportok összetételétől, de a fogadó város (a város részéről releváns különféle „szereplők”) migrációval, migránsokkal kapcsolatos attitűdjeitől, az általuk preferált integrációs eszközöktől, a helyi intézményi struktúráktól függően is.¹⁴ Számos érintett városban specifikus intézmények működnek e célból, akár a helyi önkormányzaton belül, akár azon kívül, sok esetben a hivatalos szereplők (helyi önkormányzat, oktatási, szociális, egészségügyi intézmények, rendőrség stb.) és a nem kormányzati szereplők (pl. migránsokat segítő, akár migránsokból, akár helyben születettekből

¹¹ Lásd például: Illés és Kincses, 2009; Sik és Tóth, 1999; Nyíri, 2002; Grzymala-Kazłowska, 2005.

¹² Nemcsak a gazdasági életben, bár kétségtelenül e tekintetben is (pl. a globális szinten mobil tőke allokációjára vonatkozó döntések tekintetében), hanem a kulturális életben, identitásteremtő tényezőként stb.

¹³ Bár más megoldások is ismertek, például az univerzalisztikus francia kultúrát hangsúlyozó republikánus hagyományoktól eltérő, kulturális sokféleségre sokkal inkább építő párizsi modell.

¹⁴ Számos európai város vonatkozó politikáiról kiváló összefoglalót ad Borkert et al. 2007.

álló civil szervezetek) közötti együttműködések, koalíciók az integrációs politikák kulcsszereplői. A konkrét intézkedések között általában kiemelt szerepet kap az oktatás és képzés (nyelvoktatás, interkulturális pedagógiai programok indítása, támogatása, felnőttképzés, szakképzés stb.), a lakhatás biztosítása (szociális lakhatás, lakbértámogatás, lakáshitelekhez való hozzájutás elősegítése), az egészségügyi, szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés megkönnyítése, a mindezekhez szükséges (többnyelvű) információk, tanácsadás. Sok helyen működnek foglalkoztatást ösztönző karrierközpontok, a migránsok vállalkozásai számára nyújtott támogatások¹⁵ (gyakran az előbbieket segítő egyéni mentorálás is működik), antidiszkriminációs programok, közösségépítést, a sokféleség elfogadását, értékékként kezelését elősegítő kulturális és sportprogramok, de van, ahol ennél „keményebb” eszközöket, például a közintézmények foglalkoztatottjai körében érvényesített kvótarendszert is alkalmaznak.

Bevándorlás Budapestre

Bár a kelet-közép európai városokban – így Budapesten is – a migrációs folyamatok és a migráns népesség nagyságrendjét tekintve az egyesült államokbelihez vagy a nyugat-európai országokhoz hasonló helyzetről nem beszélhetünk, mégis szólnak érvek amellett, hogy a bevándorlás kérdését a főváros kontextusában vizsgáljuk.

Köztudomású, hogy Magyarország a rendszerváltás után visszakapcsolódott a nemzetközi migrációs folyamatokba (amelyeknek egyébként a 20. század közepéig aktív részese volt, majd amelyeken a rendszerváltás előtti évtizedekben jórészt kívül maradt). 1989-et követően az ország tranzit- és célországként is megjelent a nemzetközi migrációs „térképen”. A külföldiek jó része a fővárosban koncentrálódik: míg a teljes lakosság 17 százaléka, a tartózkodási engedéllyel Magyarországon élő külföldiek 43 százaléka lakik Budapesten. Tehát a külföldiek koncentrációja két és félszerese a teljes lakosságénak, fővárosi szinten ez több tízezer fős lakosságcsoportot jelent. Külföldi példák mutatják, hogy a migráns népesség egy-egy város területén belül is igen egyenlőtlenül oszlik meg, emiatt egy-egy lokalitásban a migráns népesség száma, aránya jóval meghaladhatja az országos átlagot, elérheti azt a szintet ahol e népesség jelenléte érzékelhető a helyi intézményekben, a gazdaságban, és megjelenik a területtel kapcsolatos (belső és külső) társadalmi percepcióban is – kérdés, hogy mi a helyzet e tekintetben Budapesten?

¹⁵ Universitát von Amsterdam Institute for Migration and Ethnic Studies, Triodos Facet (2008).

Az elmúlt években intézetünk (MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet) több kutatása foglalkozott a migráns népesség jelenlétével, helyzetével és hatásaival a fővárosban, illetve annak egyes területein. Az egyik ilyen kutatás a migránsok (Magyarországon élő külföldi állampolgárok) politikai integrációját, ezzel összefüggésben társadalmi, szervezeti hálózatait és a vonatkozó szakpolitikákat vizsgálta a fővárosban.¹⁶ Egy másik kutatás egy kisebb lokalitásban, Budapest VIII. kerületére vonatkozóan vizsgálta a (tartózkodási engedéllyel itt élő) külföldi népesség jelenlétét és hatását a helyi intézményrendszerre, gazdaságra, valamint a helyi fejlesztéspolitikára. A lokálisan megrajzolható kép értelmezéséhez az országos és fővárosi helyzetet is áttekintettük.¹⁷ Emellett az intézetben 2009-ben zajlott egy vizsgálat, amely az Európai Unió tagállamain kívülről érkezett (bevándorlási, letelepedési, tartózkodási engedéllyel, tartózkodási kártyával itt élő) külföldi népesség nagyságát, helyzetét igyekezett átfogóan feltérképezni.¹⁸ Az alábbiakban e kutatások néhány eredménye alapján lesz szó a Budapesten élő külföldi népességről, a migránsok helyi intézményekben való megjelenéséről, a megjelenésükre adott (vagy épp hiányzó) lokális szakpolitikai válaszokról.¹⁹

¹⁶ LOCALMULTIDEM. Multicultural Democracy and Immigrants Social Capital in Europe: Participation, Organisational Networks, and Public Policies at the Local Level. (LOCALMULTIDEM. Multikulturális demokrácia és a bevándorlók társadalmi tőkéje Európában: helyi szintű részvétel, szervezeti hálózatok és szakpolitikák). A kutatás (2006–2009) az EU 6. keretprogramja finanszírozásában készült, kutatásvezető az intézet részéről: Sik Endre, Kováts András. Kutatási jelentés: Hárs, Kováts és Váradi, 2007. Részletesebb információk: www.um.es/localmultidem/

¹⁷ Kutatás az „Experience in Newcomer Integration” (Tapasztalatok az újonnan érkezettek integrációjában) c. INTERREG projekt keretében (2007) a DemNet Alapítvány megbízásából, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Összehasonlító Kutatások Központja (International Centre for Comparative Research). Kutatásvezető az intézet részéről: Kőszeghy Lea. Kutatási jelentés: Hegedűs et. al., 2007.

¹⁸ *Bevándorlók Magyarországon* (az IRM/TKFO/69-1/2008. számon kiírt pályázati felhívásra benyújtott kutatási projekt) – kutatás az Igazságszolgáltatási és Rendészeti Minisztérium támogatásával (2009). Kutatásvezető az intézet részéről: Kováts András. Kutatási jelentés: Kováts et. al., 2009.

¹⁹ Látható, hogy a vizsgált népesség köre a három vizsgálatban némiképp eltér, és nem tartalmazza az állampolgárságot szerzetteket, menedékkérőket és menekültként elismerteket, mely utóbbiak szintén a migráns népesség részének tekinthetők. Az elemzés során igyekszünk mindig világossá tenni, mely népességcsoportra vonatkoznak a kijelentések.

A külföldi népesség néhány demográfiai jellemzője és elhelyezkedése Budapesten

Az IRM BÁH²⁰ adatai szerint bevándorlási, tartózkodási, letelepedési engedéllyel vagy tartózkodási kártyával 74 400 külföldi állampolgár élt a főváros területén 2009 augusztusában; ez a lakosság mintegy 4,4 százalékát tette ki.²¹ Az ezer főre eső vándorlási nyereség az elmúlt években jellemzően itt volt a legmagasabb az országban,²² bár az 1990-et követő azon években, amelyekben a főváros (először drasztikusan, majd valamelyest csökkenő ütemben) veszített népességéből a természetes fogyás és a belföldi vándorlási veszteség (nagyreszt a szuburbanizációs folyamatok) együttes hatására; a nemzetközi vándorlás ezt a dinamikát alapvetően nem tudta megfordítani, legfeljebb mérsékelni. (A kétezres évtized második felében megfordulni látszik a főváros népességdinamikája, de ebben a belföldi vándorlási különbözet trendje megfordulásának is szerepe van.) A főváros elmúlt évekbeli népességdinamikáját az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: *Budapest népességének alakulása, 2001–2008 (fő)*

Mutató	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Lakónépesség, január 1.	1 759 209	1 739 569	1 719 342	1 705 309	1 697 343	1 698 106	1 696 128	1 702 297
Természetes szaporodás/fogyás	-10 020	-8 913	-9 267	-8 070	-7 531	-5 993	-5 838	-4 614
Belföldi vándorlási különbözet	-14 200	-11 058	-10 279	-7 239	-4 450	-2 432	5 891	6 632
Nemzetközi vándorlási különbözet	4 580	-256	5 513	7 343	12 744	6 447	6 116	7 895
Tényleges szaporodás/fogyás	-19 640	-20 227	-14 033	-7 966	763	-1 978	6 169	9 913

Forrás: KSH.

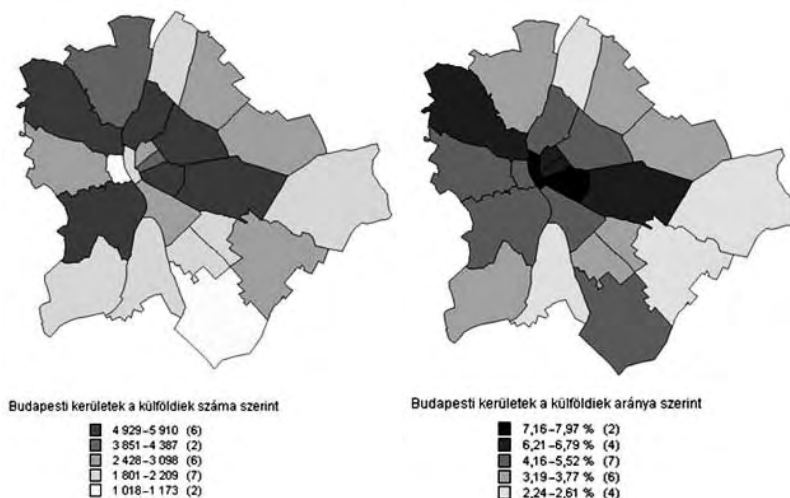
²⁰ Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatala

²¹ Az IRM BÁH adatai szerint. Az érintett népességcsoport lehetséges definíciójáról és az egyes adatforrások közötti eltérésekről lásd például Hárs (2009) tanulmányát.

²² Kivéve 2002-t, amikor csökkenés látszik a statisztikában, illetve 2003-ban Győr-Moson-Sopron, 2006-ban Somogy megye „előzte meg” Budapestet e tekintetben, a többi évben egyértelműen a fővárosban volt a legmagasabb az egy főre jutó vándorlási nyereség.

A külföldi népesség területi eloszlása – hasonlóan számos külföldi városhoz – a főváros területén belül igen egyenlőtlen (1. ábra és 2. táblázat). Hat olyan kerület van, ahol a külföldi népesség csaknem eléri vagy meghaladja az ötezer főt,²³ az egyébként is a legnagyobb lélekszámúak közé tartozó XI., XIII., XIV. kerület, emellett a budai oldalon a II., a pesti oldalon pedig a VIII. kerület (utóbbi fővárosi viszonylatban a második a külföldi népesség száma szerinti rangsorban a nála jóval népesebb XI. kerület után), valamint a X. kerület. Ezek a területeken él Budapest teljes külföldi lakosságának 45 százalékáa. A külföldiek részaránya részben másként alakul: ebben a kisebb lakosságszámú belső-pesti kerületek vezetnek (V., VI., VII., VIII. kerület, különös tekintettel az V. kerületre, ahol a kerület kis mérete miatt az ott élő valamivel több mint ezer külföldi a lakosság csaknem 8%-át teszi ki, és a külföldiek abszolút számát tekintve is kiemelkedő VIII. kerületre), valamint vezető a VIII. kerülettel határos X. kerület (ahol, hasonlóan a VIII. kerülethez, a külföldiek száma is magas). Fővárosi viszonylatban magas továbbá a külföldiek aránya a II. kerületben (ahol, mint szó volt róla, számát tekintve is jelentős külföldi népesség él). A nem dokumentált külföldiek jelenléte miatt ezek a számok és arányok a valóságban magasabbak lehetnek, azonban e csoportok létszámára megbízható becslés nem adható.

1. ábra: A külföldi népesség száma és aránya a fővárosi kerületekben (fő, %)

Forrás: az IRM BÁH adatai (2009. augusztus). A BÁH adatai a 2009. augusztusi állapotot tükrözik, az arányszám készítéséhez használt, a teljes lakosságszámra vonatkozó KSH-adatok 2008. január elejére érvényesek.

²³ A migráció kétségtelenül azon társadalmi jelenségek közé tartozik, ahol nemcsak az arányoknak, hanem az abszolút számoknak is van jelentősége, ezért tartottuk fontosnak ezt is kiemelni.

2. táblázat: A külföldi népesség száma és aránya a fővárosi kerületekben (fő, %)

Kerület	Lakosságszám, fő	Összes külföldi, fő	Összes külföldi aránya, %	Külföldiek belüli részarány, %
I.	24 665	1172	4,75	1,58
II.	88 187	5527	6,27	7,43
III.	123 737	4386	3,54	5,90
IV.	98 381	2208	2,24	2,97
V.	27 023	2152	7,96	2,89
VI.	41 784	2834	6,78	3,81
VII.	62 034	3851	6,21	5,18
VIII.	81 447	5834	7,16	7,84
IX.	60 892	2909	4,78	3,91
X.	78 484	5215	6,64	7,01
XI.	137 426	5909	4,30	7,94
XII.	56 257	3097	5,51	4,16
XIII.	111 681	5742	5,14	7,72
XIV.	118 435	4929	4,16	6,63
XV.	80 533	2768	3,44	3,72
XVI.	68 298	2566	3,76	3,45
XVII.	77 775	1969	2,53	2,65
XVIII.	93 239	2428	2,60	3,26
XIX.	61 453	2107	3,43	2,83
XX.	63 315	2020	3,19	2,72
XXI.	76 320	1941	2,54	2,61
XXII.	50 468	1801	3,57	2,42
XXIII.	20 463	1018	4,97	1,37
<i>Főváros összesen</i>	<i>1 702 297</i>	<i>74 383</i>	<i>4,37</i>	<i>100,00</i>

Forrás: IRM BÁH és KSH. A BÁH adatai a 2009. augusztusi állapotot tükrözik, a teljes lakosságszámra vonatkozó KSH-adatok 2008. január elejére érvényesek.

Ami a külföldiek származás szerinti összetételét illeti, Budapestre is érvényes, hogy a külföldiek legnagyobb csoportját a szomszédos országokból érkezettek adják, de e csoportok szerepe kevésbé domináns itt, mint az ország sok más területén.

A KSH 2006-os adatai szerint országosan a külföldiek csaknem 64 százaléka, a fővárosban 53 százaléka érkezett a szomszédos országok valamelyikéből – a környező országokból érkezettek kevésbé koncentrálnak a fővárosba, mint a földrajzilag, kulturálisan stb. távolabbi területekről (pl. az afrikai, dél-amerikai, ázsiai távolabbi országokból származó) migránsok.

Összességében a BÁH 2009. augusztusi adatai szerint csaknem 39 ezer fő szomszédos országokból²⁴ jött külföldi állampolgár él a fővárosban bevándorlási, tartózkodási, letelepedési engedéllyel vagy tartózkodási kártyával. A Magyarországon élő kínaiak, vietnamiak épp ellenkezőleg, szinte teljes mértékben a fővárosban koncentrálódnak: 87 százalékuk Budapesten él, ami valamivel több mint 11 ezer főt, ezen belül mintegy 8500 kínai állampolgárt jelent. Az EU-15 országaiból²⁵ mintegy 8000 fő, Európa egyéb országaiból mintegy 6700 fő, egyéb (Kínán és Vietnamon kívüli) ázsiai országokból mintegy 6000 fő él a fővárosban, a többi országcsoportból érkezettek száma ennél kevesebb.

A külföldiek származási ország szerinti elhelyezkedése a főváros területén belül is differenciált, vannak olyan csoportok, amelyek sűrűn élnek a város egyes területein, illetve olyan kerületek, amelyeknek meglehetősen jól azonosítható karaktere van az ott élő külföldieket tekintve.

A korábbi EU-15 országaiból érkezettek egyértelműen a magas státuszú budai kerületekben, a II. és XII. kerületben laknak, e két kerületben él az összes EU-15-ből érkezett állampolgár több mint harmada, több mint 2800 fő; az e kerületekben élő külföldiek több mint 30 százaléka az EU-15 valamely országából települt ide. E kerületek profiljához hozzátartozik az is, hogy ugyanez a két kerület az Észak-Amerikából érkezettek fő koncentrációs területe is (bár az abszolút számok itt alacsonyabbak, 250–250 főről van szó). A kerületek kis méretéhez képest relatíve sok az EU-15 országai-ból, illetve Észak-Amerikából érkezett külföldiek száma az V. kerületben, de a VI. kerületben is (kb. 500–600 fő Nyugat-Európából, kb. 100 fő Észak-Amerikából mindkét kerületben), illetve a külföldiek között az V. kerületihez hasonlóan magas a részaránya a fejlett nyugati országokból érkezetteknek az I. kerületben, itt azonban számszerűen kis populációról (286, illetve 51 főről) van szó. Összességében egyértelműen a budai hegyvidék két magas státuszú kerülete a fejlett nyugati országokból érkezett külföldiek koncentrálódásának helye. Kisebb mértékben megjelenik az ezen országcsoportokból érkezettek lakóhelyeként az I., V. és a VI. kerület is, de

²⁴ Jelen elemzés céljaira kiemeltük a korábbi EU-15 tagállamait, a szomszédos országokat (az EU-15-be sorolt Ausztria kivételével), Kínát és Vietnámot, Észak-Amerikát (Kanada és az Egyesült Államok), valamint Afrikát. Tekintettel a magyarországi migráció azon specifikumára, hogy a migránsok között meghatározó a szomszédos országokból érkezettek, leginkább a határon túli magyarok jelenléte, nem tartottuk volna szerencsésnek az EU-hoz azóta csatlakozott szomszédos országok és a – magyarországi migráció szempontjából más jelentőségű – korábbi EU-15 országok összevonását.

²⁵ A rendelkezésre álló adattáblában Luxemburg nem szerepel külön, de bizonyos, hogy ez nagyságrendileg nem befolyásolja az EU-15 országaira, illetve az egyéb európai országokra tehető kijelentéseket.

utóbbiakban nagyságrendileg nem éri el az említett budai kerületekben látható mértéket, egyebek mellett nyilván a kerületek kisebb méretével is összefüggésben. (A három kerület karaktere között is találhatók eltérések, összességében a VI. kerületben színesebb a külföldiek összetétele, és nagyobb a társadalmi, gazdasági szempontból nem a legfejlettebbek közé tartozó országokból származók aránya, mint az I. és V. kerületben.)

A szomszédos országokból érkezett migránsok jelenléte olyan kerületekben domináns az ott élő külföldiek csoportján belül, amelyek egyébiránt a fővároson belül nem tekinthetők a külföldi népesség sűrűsödési helyeinek (ilyen a XXIII. kerület – az itt élő több mint ezer külföldiből több mint kilencszázan valamely szomszédos országból települtek át –, a XXII., XXI., XVII., XX., XVIII. kerület, ahova az összes külföldi kétharmada, háromnegyede szomszédos országból jött). Számszerűen a legtöbb szomszédos országból érkezett mégis a nagyobb migráncélpontnak tartott kerületekben él (XI., XIII., VIII. kerület), ahol viszont az összes ott élő külföldi viszonylag kisebb részét (52–54%-át) teszik ki.

A fővárosban élő kínaiak, vietnamiak elsődleges koncentrációs pontjai szintén jól körülhatárolhatók, ez mindenekelőtt a X. kerület (kb. 2450 fő) és a VIII. kerület (csaknem 1800 fő, főleg a kerület középső részén), valamint némileg kisebb mértékben a XIII. és XIV. kerület (900–1000 fő körüli értékekkel). A rendelkezésre álló statisztika szerint az elsőként említett két kerületben (X., VIII.) él a fővárosban élő kínaiak és vietnamiak csaknem 40 százaléka (további 9%-uk a XIII. kerületben). A X. kerületi terület karakterét egyértelműen ez határozza meg, hogy a kerületben élő külföldiek csaknem fele kínai vagy vietnami, minden más csoport aránya jóval átlag alatti. A VIII. kerület esetében szintén ők adják a külföldiek legnagyobb csoportját (csaknem harmadát), emellett átlag körüli a szomszédos országokból érkezettek és átlag feletti az afrikai országokból származók aránya. Bár utóbbi esetben számszerűen kevés, valamivel több mint száz emberről beszélünk, így is a fővárosban élő afrikaiak második legfontosabb koncentrációs területéről van szó (ennél csak az egyébként jóval nagyobb XI. kerületben él több, valamely afrikai ország állampolgáráként Magyarországon tartózkodó lakos). A szintén sok külföldinek otthont adó XIII. és XIV. kerületben a külföldiek összetétele lényegében a fővárosi átlagot tükrözi, kisebb eltérésekkel. „(Az adott területen élő népesség mellett egy-egy terület karakterét sok tekintetben meghatározzák a nem ott élő, de a területet „használó” csoportok is, a VIII. kerületi Négy Tigris piaccon például számos nem a kerületben, hanem a főváros más területein élő külföldi állampolgár dolgozik napi rendszerességgel, de igaz ez a pesti City néhány területére is.)

Az előbbieket ellenére mégis igaz, hogy Budapesten manapság nincs olyan terület, amelyet az ott élő – vagy akár ott dolgozó – külföldiek szá-

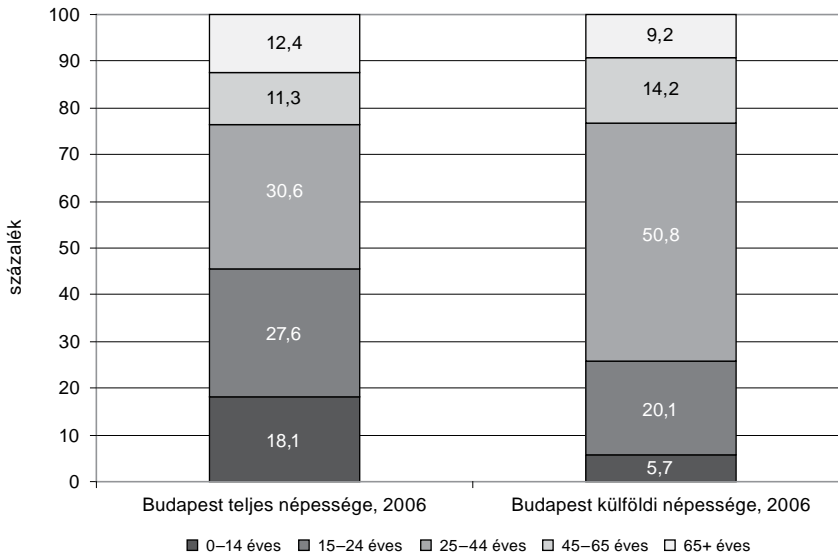
ma alapján bevándorlónegyednek tekinthetnénk. A külföldi lakosság szegregációs indexére vonatkozóan a rendelkezésre álló adatok alapján csak hozzávetőleges becslés adható, kerületi szintű adatok alapján ez körülbelül 0,15 (tehát a külföldi állampolgárok 15%-ának kellene más kerületbe költöznie ahhoz, hogy eloszlásuk azonos legyen a nem külföldi népesség eloszlásával).²⁶ Ez alacsonyabb érték a nyugat-európai, különösen pedig egyesült államokbeli értékekhez képest, de fontos megjegyezni, hogy az indexek összehasonlíthatósága korlátozott, mivel értékük nem független (természetesen az alapul vett népességcsoport definícióján túl) a számítás során használt területegységektől (lásd előbb). Kisebb területi egységekre vonatkozóan fővárosi szinten nem állnak rendelkezésre adatok, ezért ezekre szegregációs indexet sem tudunk számolni; ilyen adataink – lakótömbi szinten – csak a VIII. kerület belső és középső részére nézve vannak (a 2001-es népszámlálás adatai a külföldi állampolgárokra vonatkozóan). Ezek alapján az látható, hogy a legmagasabb mért arány a külföldiek által legkoncentráltabban lakott tömbökben 15 százalék, tehát nincs szó arról, hogy akár ezekben a kisebb lokalitásokban a helyi lakosság többségét külföldiek tennék ki. Ahogy már utaltunk rá, a különféle csoportok területi koncentrátsága eltérően alakul a fővárosban: a fejlett nyugati országokból jött külföldiek, valamint a kínai és a vietnami migránsok kiszámított szegregációs indexe jóval magasabb értékeket ad (0,4 körüli ez az érték az EU-15-ből, illetve Észak-Amerikából érkezettekre, 0,35 körüli a Kínából, illetve Vietnamból érkezettekre), míg a szomszédos országokból származókra számított indexek jóval alacsonyabb értékek, tehát utóbbiak térbeli elhelyezkedése jobban hasonlít a népesség többi részéhez. A kínaiak és a vietnamiak lakóhelyének koncentrátságát (38%-uk két szomszédos kerületben, a VIII. és X. kerületben lakik), és számukat tekintve (több mint 11 ezer fős csoport), illetve az e területeken általuk működtetett nagyszámú vállalkozás alapján az ő esetükben merülhet fel a leginkább az a kérdés, hogy beszélhetünk-e Budapesten „Chinatown”-ról. Az elmúlt években több vizsgálat is megerősítette, hogy a fővárosban az elmúlt években nem alakult ki ilyennek tekinthető terület (Keresztély, 1998; Irimiás, 2009). Figyelembe véve a külföldiek arányát és összetételét egy-egy területen, a fővárosban leginkább „koncentrációs területekről” beszélhetünk, tehát olyan területekről, ahol egy-egy bevándorló csoport felülreprezentált, de ezzel együtt csak az ott élők kisebbségét alkotja (illetve akár több csoport is felülreprezentált lehet, de arányuk a rendelkezésre álló adatok alapján együttesen sem tesz ki többséget).

²⁶ Az előbbieken bemutatott 2. táblázatban, ahogy arra utaltunk is, a külföldi és teljes népességre vonatkozó adatok eltérő adatforrásból származnak és időpontra vonatkoznak.

A külföldi népesség elhelyezkedésének térbeli-társadalmi mintázatáról még tisztább kép lenne megrajzolható a kerületek és származási országok szerint bontott részletes demográfiai adatok birtokában, erre azonban most nincs lehetőségünk. A külföldi népesség demográfiai szerkezetét vizsgálva mégsem érdektelen a teljes külföldi népesség és a fővárosi lakosság adatainak összevetése. Erre a rendelkezésre álló adatok alapján a korstruktúra és a nemek szerinti összetétel terén van lehetőségünk.

A KSH 2006-os adatai szerint a Budapesten élő külföldiek korstruktúrájában a fiatalabb aktív (15–44 éves) korosztályok részaránya sokkal nagyobb, mint a teljes fővárosi népesség körében. Különösen igaz ez a 25–44 éves korosztályra: a fővárosban élő minden második külföldi ehhez a korosztályhoz tartozik, míg a főváros teljes lakosságára vetítve kevesebb mint minden harmadik fő (2. ábra). (Ebből egyenesen következik, hogy e korcsoportokban a külföldiek aránya nagyobb, a 2006-os adatok szerint a főváros egészére vetítve a lakosok 3,9%-a volt tartózkodási engedéllyel itt élő külföldi állampolgár, e korosztályokban pedig 5, illetve 6,5%).

2. ábra: A teljes fővárosi népesség és a fővárosban élő külföldiek korstruktúrája, 2006 (%)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítások.

Ez összefügg azzal is, hogy a gazdasági migráció a főváros esetében még jelentősebb, mint az ország más területein (Gárdos és Sárosi, 2005). A gyermekkorúak aránya a külföldi népességben az elmúlt években növekedett (ellentétben az országos és a fővárosban is jellemző trenddel), de

így is alatta marad a teljes népességben megfigyelhető arálynak (ennek egyik oka, hogy bár jelen van, nem figyelhető meg tömegesen a migráció egy második hulláma). A teljes népesség és a külföldiek korstruktúrájának összevetésekor különösen szembetűnő a 65 év felettek szinte teljes hiánya a Budapesten élő külföldi népességben (5,7%, szemben a 18,1%-kal). Összességében a fővárosban élő külföldi lakosság korstruktúrája nem teljesen kiépült.

Az előbbieket alapján aligha meglepő, hogy a teljes fővárosi népesség és a Budapesten élő külföldi népesség nem szerinti megoszlása is eltérést mutat: a külföldi népességben, ha kevéssel is, de a férfiak vannak többen (50,3%), míg a teljes lakosságot határozott nőtöbbség jellemzi (54,2% vs. 45,8%).

Külföldiek megjelenése a helyi oktatási, szociális intézményrendszerben

Hasonlóan a teljes külföldi népesség koncentrálódásához, a főváros oktatási intézményeiben is az országos átlag (0,7%) feletti a külföldi gyerekek részaránya, bár összességében még így is igen alacsony: az óvodába és általános iskolába járó gyermekek kb. 2–2 százaléka, a középiskolások 1,6 százaléka volt Magyarországon tartózkodási engedéllyel élő külföldi állampolgár a 2005/06-os tanévben.

A külföldieknek a fővároson belüli egyenlőtlen eloszlása miatt egyes kerületekben – jól láthatóan azokban, ahol magas a külföldi népesség száma – található olyan iskolák, amelyekben hazai viszonylatban jelentős számú külföldi gyermek tanul: tíznél több külföldi gyermeket oktató oktatási intézmény található a VIII., X., XI., XIII. és XIV. kerületben. Az, hogy a külföldi gyermekek jelenléte milyen hatással van az adott intézményre, természetesen függ attól, hogy az odajáró külföldi gyermekek között mekkora számban vannak határon túli magyar gyermekek; utóbbiak esetében nem merülnek fel olyan nyelvi, kulturális különbségek, mint más külföldi gyermekek körében. VIII. kerületi kutatásunk alapján a nem magyar származású külföldi gyermekek száma a kerület több oktatási intézményében (óvodáiban, iskoláiban) eléri azt a mértéket, ami az iskolák részéről válszokat igényel (az érintett oktatási intézményekbe 17–26 külföldi gyermek járt a 2004/05-ös tanévben, de több helyen bizonytalanságot okoz, hogy a szomszédos országokból jött magyar gyermekeket bizonyos esetekben beszámítják, más esetekben nem számítják be a vonatkozó statisztikába). A külföldi gyermekek egy-egy oktatási intézményben való tömörülése egyrészt területi elhelyezkedésükből adódhat, másrészt az adott oktatási intézmény pedagógiai programja, illetve az ott dolgozó pedagógusok nyitottsá-

ga is vonzerő lehet (egy közelmúltbeli másik vizsgálat tapasztalatai szerint egy-egy területen belül az oktatási intézmények között e tekintetben valamiféle munkamegosztás is szerepet játszhat, ti. a terület bizonyos intézményei gyűjtik össze a „hátrányos helyzetű” migráns gyermekeket) (Paveszka és Nyíri, 2006). Bár a 2004/05-ös tanévtől kezdve működik az Oktatási Minisztérium interkulturális pedagógiai programja, amelynek keretében az intézmény saját interkulturális pedagógiai programjának kidolgozása alapján az oktatási intézmény fenntartója normatív támogatást igényelhet a (nem határon túli magyar) külföldi tanulók után, a gyakorlatban nagyon kevés intézmény (illetve intézményfenntartó) pályázott erre. Ennek oka sokszor adminisztratív: a kétnyelvű iskolák, kisebbségi iskolák nem pályázhatnak, illetve nem az intézmény pályázik, hanem az intézményfenntartónak kell benyújtania a pályázatot; az elérhető normatíva alacsony összege (a 2004/05-ös tanévben 22 500 Ft/fő) nem motiválta az intézményeket egy önálló interkulturális pedagógiai program kidolgozására (egy-egy intézményben az érintett gyermekek száma továbbra is korlátozott). Az esélyegyenlőséget szolgáló intézkedések és az integráció támogatása keretében, a 2009/10-es tanévben a többletmunkát végző pedagógusok és óvónők képességet kibontakoztató munkájához fejenként 24 600–27 400 forint pályázati támogatást lehetett igényelni a nem állami, önkormányzati fenntartású közoktatási intézményekben (23/2009. (V. 22.) OKM rendelet).²⁷ A másik magyarázat, hogy számos helyen hiányzott az interkulturális megközelítéshez szükséges pedagógiai és módszertani tudás (Feischmidt és Nyíri, 2006). A VIII. kerületben vizsgált intézményekben ezzel együtt találtunk kezdeményezéseket a külföldi gyerekek oktatása terén (saját pedagógiai program, a magyart mint idegen nyelvet oktató tanár alkalmazása szerződéses alapon, külföldi gyermekek előmenetelének egyéni követése), a kezdeményezőkézség főképp személyes tényezőkön, vagyis a helyi pedagógusok hozzáállásán, lelkesedésén múlik. Specifikus probléma néhány oktatási intézményben a migráns tanulók év közbeni fluktuációja, ami alapvetően a Kínából, Vietnamból érkezett gyermekek esetében tapasztalható: a transznacionális migráns hálózatokba szorosan „beágyazódó” (Illés és Kincses, 2009; Nyíri, 2002) háztartások esetenként igen mobilak, a háztartás vagy annak egyes tagjai (így a gyermekek) az oktatási év közben változtatják lakóhelyüket (ami jelenthet akár néhány hetes-hónapos visszautazást a származási országba, akár harmadik országba történő továbbköltözést) (Feischmidt és Nyíri, 2006).

²⁷ Egyébiránt a külföldi (menekült, hontalan, emberkereskedelem áldozata, gondviselő nélküli) gyermekek felzárkóztatásához a 2009/10-es tanévben diákonként 90 ezer forint, az egyéb, nem magyar ajkú tanulóknak pedig 45 ezer Ft/év áll rendelkezésére, valamennyi iskolában [15/2009. (IV. 2.) OKM rendelet].

A külföldi gyermekek száma az oktatási rendszerben a bemutatottnál némileg magasabb, amennyiben az önkormányzati fenntartású iskolákon kívül számos külföldi gyermek jár nemzetközi oktatási intézménybe. Egy közelmúltban készült tanulmány szerint (Paveszka és Nyíri, 2006) Budapesten körülbelül tíz ilyen (teljes mértékben külföldi állam vagy szervezet által működtetett, vagy vegyes akkreditációjú) intézmény található, és bár néhány intézményben többségében magyar gyermekek tanulnak (ilyen a XII. kerületi német, osztrák iskola), mások jellemzően az adott országból érkezett anyanyelvi tanulókat oktatnak (francia, spanyol iskolák), a brit és amerikai iskolába pedig az itt élő külföldiek elitjének, diplomaták, multinacionális cégek vezetőinek gyermekei járnak.

Ami a szociális ellátást illeti: bár a Magyarországon élő, lakcímkártyával rendelkező külföldiek formálisan jogosultak a helyi szociális szolgáltatások igénybevételére az adott területen, a részletesebben vizsgált VIII. kerületi példa azt mutatja, hogy szinte egyáltalán nem jelennek meg ezekben a rendszerekben, a bölcsődéket kivéve. A kerületben élő külföldiek lakhatásukat jellemzően magánbérlet útján, esetleg saját tulajdon vásárlásával oldják meg, az önkormányzati bérlakás-pályázatok jelentkezői között, bár erre formálisan jogosultak, szinte egyáltalán nem jelennek meg. Ennek oka feltehetően az információhiány, valamint az ügyintézés bonyolult adminisztrációja, amit a nyelvi akadályok különösen megnehezítenek.

Külföldiek és a helyi gazdaság

A Magyarországra irányuló migráció többnyire gazdasági célú; ezt jelzi a fiatal aktív korosztály kiemelkedő szerepe az itt élő külföldi népesség korstruktúrájában. Ugyanakkor a munkavállalási engedéllyel itt dolgozó külföldiek aránya – bár a '90-es évek közepe óta folyamatosan növekszik – a foglalkoztatottak teljes létszámához viszonyítva elhanyagolható, 1,5 százalék.²⁸ Az itt dolgozó külföldi népesség számottevő része a fővárosba, illetve környékére koncentrálódik (pl. 2006-ban a Közép-magyarországi régióban adták ki vagy hosszabbították meg a munkavállalási engedélyek 60%-át), hasonlóan a külföldi tulajdonú vállalkozásokhoz (a fővároson belül a vállalkozások többsége a belső kerületekben működik). Ez a vállalati kör természetesen igen heterogén. Jelen írás nem vállalkozhat a külföldi népesség fővárosra gyakorolt gazdasági hatásának átfogó elemzésére, mindössze néhány, a külföldiek koncentrációs területének számító VIII.

²⁸ Bár a külföldiek illegális foglalkoztatása nyilvánvalóan jelen van a magyar gazdaságban, ennek mértékére pedig megbízható becslés nem adható, részvételük a magyar munkaerőpiacon ezzel együtt sem nagyságrendileg nagyobb.

kerületben tapasztalt jelenséget emelek ki, visszautalva a migránsok vállalkozásainak lokális hatásaival kapcsolatos diskurzusra.

A VIII. kerület a külföldi tulajdonú, illetve külföldiek által üzemeltetett kisvállalkozásoknak (pl. kiskereskedelem, vendéglátás) fontos koncentrációs terepe. Mivel a kerület gazdasági életét hagyományosan a kis-méretű (kis befektetést igénylő, nagy élőkommunikáció-igényű) vállalkozások dominálják, itt különösen szembevetendő a külföldiek vállalkozásainak szerepe, a leglátványosabban az ország legnagyobb „kínai” piaca, a „Négy Tigris” piac esetében. A piac hatása többféle szempontból eltérően értékelhető. Makroszinten hivatalos szereplők (önkormányzat, APEH) negatívumokról – elmaradó bevételek, illegális termékek kereskedelme –, mikroszinten a kvalitatív adatforrások inkább pozitív hatásokról számolnak be: számos helyben lakó nyújt különféle szolgáltatásokat a piacon dolgozó külföldieknek, a gyermekvíványázástól az üzleti helyiségek és lakások bérbeadásáig, ezáltal a piac sokaknak jelent (igaz, nem feltétlenül legális) bevételi forrást. Az így kialakult gazdasági kapcsolatok pedig a társadalmi csoportok együttélése szempontjából is fontosak lehetnek, illetve az olcsó árakkal dolgozó piac nemcsak a kerület lakói, hanem a távolabbi területekről érkező vásárlók ellátásában is fontos szerepet tölt be. A külföldről, mindenekelőtt arab országokból érkezettek által működtetett, főleg kiskereskedelmi, vendéglátó vállalkozások a kerület más területein is megtalálhatók (leginkább a nagyobb forgalmú utak – Népszínház utca, Baross utca egyes részei, József körút stb. – mentén). A rendelkezésre álló – kvalitatív – információk alapján elmondható, hogy egy meglehetősen zárt vállalkozói körrel van szó (a vállalkozások működéséhez és fejlesztéséhez szükséges erőforrásokat jellemzően a migráns közösségeken belüli informális hálózatok biztosítják). A migráns vállalkozók számára a kerület fontos vonzerejét adja a kereskedelmi helyiségek olcsó bérleti díja. Ugyanakkor a vállalkozók térben mobilak, gyakran előfordul, hogy néhány év után a város más, kedvezőbb pozíciójú területeire költöznek. A VIII. kerületre fókuszáló kutatásban megkérdezett kiskereskedelmi és vendéglátó vállalkozások foglalkoztatottjai között magyar állampolgárok és külföldiek egyaránt voltak, vendégkörük a vállalkozás (egyébként a feltételekhez rugalmasan alkalmazkodó) profiljától függően alakult, a saját/hasonló csoportból származó migránsok minden vizsgált esetben megjelentek a vendégek között, emellett a vendéglátó-ipari vállalkozások, de élelmiszer-alapanyagokat kínáló üzletek vendégkörében is fontos szerep jutott a területen élő/dolgozó nem migránsoknak is (illetve megfordítva, ezek szerepet játszottak a területen élő/dolgozó nem migráns lakosság ellátásában is.)

Konklúzió, záró megjegyzések

Bár kétségtelen, hogy a migránsok aránya nagyságrendjét tekintve nem éri el a nyugati országokra jellemző mértéket, és nem beszélhetünk a tengerentúli értelemben vett, kizárólag vagy csaknem kizárólag bevándorlók által lakott „gettókról”, de még a nyugat-európai értelemben vett „etnikai szomszédságokról” sem, más országokhoz hasonlóan egyenlőtlen területi eloszlásuk következtében Budapesten is található olyan „koncentrációs terület”, ahol a külföldiek száma és (különösen a fiatal aktív korosztályban) aránya eléri azt a szintet, ahol jelenlétük már érzékelhető egyes helyi intézményekben és gazdaságban, ahol ebből következően a migráns és nem migráns népesség integrációja relevánsnak tekinthető kérdés.²⁹ Ilyen a VIII. kerület, illetve annak egyes részei, de a külföldi népesség arányát, illetve nagyságrendjét tekintve feltehetően vannak még ilyen területek (a X. és II. kerület, illetve ezek egyes részei vélhetően ezek közé tartoznak). A VIII. kerület helyzete annyiban speciális, hogy a fővároson belül itt él a legnagyobb számú és arányú roma népesség is, így a multietnicitás egyébként is a terület karakterének fontos eleme (és tekintettel az olcsó ingatlanárakra, amelyek egyidejűleg az egyetemisták, fiatal párok, egyéb okokból olcsó lakhatást kereső háztartások számára is elérhető „belépőt” kínálnak a fővárosi ingatlanpiacra, a kerület társadalmi profilja más szempontból is diverz). A külföldi népesség helyzete, hatása a területen sok tekintetben értelmezhető a migránsokkal kapcsolatos diskurzusok keretében: például a (relatív!) területi koncentráció hozzájárul – a vállalkozások működését segítő – informális hálózatok megszervezéséhez, a külföldiek által működtetett vállalkozások hatása túlmutat az adott migráns csoporton (kiterjed a nem e csoporthoz tartozókra, illetve magára az adott területre), érvényesülnek a hagyományos migrációs modellekben nem értelmezhető migrációs formák és az ezekből fakadó specifikus kihívások (pl. az oktatási rendszerben).

A nemzetközi szakirodalom utal arra is, hogy a helyi szintű szakpolitikáknak fontos szerepe lehet a migránsok integrációjában. Fővárosi kontextusban az a tapasztalat, hogy a külföldi népesség kérdése jelenleg nem szerepel a lokális szakpolitikák, így a fejlesztéspolitika fontosnak tartott témái között a fővárosban és a részletesebben vizsgált VIII. kerületben. A migráns népesség jelenlétéből adódó specifikus kihívásokra az önkormányzat érin-

²⁹ Az érintett külföldi népesség abszolút koncentrációja ezzel együtt elmarad a nyugati országokban tapasztalttól. Deurloo és Musterd (1998) például egy adott etnikai csoport 25%-os népességbeli részarányát tekintette kritériumnak a „koncentrációs területek” meghatározásakor. Amennyiben azonban a felülreprezentáltság tényét, illetve a helyi intézményrendszerre, gazdaságra gyakorolt hatásokat vesszük figyelembe, a „koncentrációs terület” fővárosi kontextusban is használható fogalomnak tekinthető.

tett intézményeiben ugyanakkor vannak kezdeményezések, amint már szó volt erről. Ebben jelenleg nagy szerepe van a személyes tényezőknél (az adott intézmény dolgozóinak hozzáállása, lelkesedése). Emellett néhány – működési területét tekintve egyébként nem a kerületre koncentrázó – civil szervezet (pl. a Menedék Egyesület, Cordelia Alapítvány) is nyújt specifikusan a migránsokat célzó szolgáltatásokat (pl. pszichoszociális segítségnyújtás, általános információ-szolgáltatás, foglalkoztatási, lakhatási programok).

A migráns népesség jelenlétéből adódó specifikus kihívásokra az önkormányzat érintett intézményeiben figyelmet fordítanak, melynek sikeressége alapvetően személyes tényezőknél (az adott intézmény dolgozóinak hozzáállásán, lelkesedésén) múlik. Abban azonban, hogy az önkormányzat illetékességi körébe tartozó, a migránsok számára relevánsnak tekinthető egyes ellátási formák esetében – szociális ellátás, lakásügy – ez a lakosságcsoport lényegében nem jelenik meg, feltehetően szerepe van annak, hogy helyi szinten nem működnek a migráns lakosság hozzáférését segítő mechanizmusok (pl. külföldi nyelveken elérhető információs anyagok a jogosultsági kritériumokról, ügyintézési eljárásokról). Tudható, hogy manapság Magyarországon nincsen országos szintű, explicit integrációs politika (Kováts, 2003; Erőss, Tamás és Tibori, 2005). A fővárosi „koncentrációs területeknek” tekinthető városrészek vonatkozásában lokális (fővárosi, illetve kerületi) szinten mégis érdemes lenne átgondolni a migráns népesség jelenlétéből adódó kihívásokat, lehetőségeket és a lehetséges szakpolitikai válaszokat. Ennek során fontos figyelembe venni az adott területen élő – homogén csoportnak korántsem tekinthető – migráns népesség sajátosságait (így szociodemográfiai összetételét, nyelvi-kulturális jellemzőit, mobilitási „karrierjét”, mobilitással és integrációval kapcsolatos aspirációit).

Irodalom

- Csanádi G., Ladányi J. (1992): *Budapest térbeni-társadalmi szerkezetének változásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Deurloo, M. C., Musterd, S. (1998): Ethnic Clusters in Amsterdam, 1994–96: A Micro-area Analysis. *Urban Studies*, 35 (3): 385–396.
- Duncan, O. D., Duncan, B. (1973): Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In Szelényi Iván (szerk.): *Városshociológia*, KJK, Budapest, 182–203.
- Erőss G., Tamás P., Tibori T. (szerk.) (2005): *Nemzetfelfogások, Kisebbségtöbbség*. ÚMK-MTA SZKI, Budapest, 308–321.
- European Migrant Network (2006): *Impact of Immigration on European Societies*. European Commission, Directorate-General Justice, Free-

- dom and Security, Brussels, http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/immigration/studies/docs/emn_immigration_2006_en.pdf
- Feischmidt M., Nyíri P. (szerk.) (2006): *Nem kívánt gyerekek?* Külföldi gyerekek magyar iskolákban. MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest.
- Gárdos É., Sárosi A. (2005): A Magyarországra érkező külföldiek demográfiai jellemzői a magyar népesség tükrében, 1990–2000. *Kisebbségkutatás*, 14 (5): 330–338, www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2005_03/cikk.php?id=946
- Grzymala-Kazłowska, A. (2005): From Ethnic Cooperation to In-Group Competition: Undocumented Polish Workers in Brussels. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (4, July): 675–697.
- Hárs Á. (2009) A harmadik országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok a statisztikai adatok tükrében. In Kováts A. et al. (2009): *Bevándorlók Magyarországon*. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai. Budapest, 11–54.
- Hárs, Á., Kováts, A., Váradi, L. (2007): LOCALMULTIDEM project WP2 Socio-economic indicators, city report. Budapest.
- Hegedűs R., Bumberák M., Kóródi M., Kőszeghy L., Tomay K., Váradi L., Zakariás I. (2007): *Experience in Newcomer Integration*. WP5 Thematic studies: Presence and impact of foreigners in the 8th district of Budapest.
- Illés S., Kincses Á. (2009): Migráció és cirkuláció. *Statisztikai Szemle*, 87 (7–8): 729–747.
- Irimiás A., dr. (2009): Az új kínai migráció – a Budapesten élő kínai közösség. *Területi Statisztika*, 87 (7–8): 828–847.
- Keresztély K. (1998): A kínai közösség Budapesten (A külföldiek és az önkormányzatok kapcsolata Budapesten). In Barta Györgyi (szerk.): *Budapest – nemzetközi város*. MTA, Budapest, 203–220.
- Kloosterman, R., van der Leun, J. (1999): Just for Starters: Commercial Gentrification by Immigrant Entrepreneurs in Amsterdam and Rotterdam Neighborhoods. *Housing Studies*, 14 (5): 659–677.
- Kováts A. (2003): A magyarországi bevándorláspolitikai problémái. In Kovács N., Osvát A., Szarka L. (szerk.): *Tér és terep*. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III. Akadémiai Kiadó, Budapest www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_03/t_e_t_kovats_andras_a_magyar_bevandorlaspolitika_dilemmai.pdf
- Kováts A. et al. (2009): *Bevándorlók Magyarországon*. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai. Budapest.

- Musterd, S., Priemus, H., van Kempen, R. (1999): Towards Undivided Cities: The Potential of Economic Revitalization and Housing Redifferentiation. *Housing Studies*, 14 (5): 573–584
- Nyíri P. (2002): Új ázsiai migráció Kelet-Európába: a magyarországi kínaiak. In Szarka L., Kovács N. (szerk.): *Tér és Terep*. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 161–181, www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_nyiri_pal_uj_asziai_migracio.pdf
- Pavaszka D., Nyíri P. (2006): Oktatási stratégiák és a migráns tanulók iskolai integrációja. In Feischmidt M., Nyíri P. (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest, 129–171.
- Price, M., Benton-Short, L. (eds.) (2008): *Migrants to the Metropolis: The Rise of Immigrant Gateway Cities*. Syracuse University Press, Syracuse, New York.
- Price, M., Benton-Short, L., Friedman, S. (2008): Globalization from Below: The Ranking of Global Immigrant Cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 (4): 945–959. <http://gstudynet.org/gum/Publications/GlobalizationfromBelow.pdf>
- Ray, B. (2003): *The Role of Cities in Immigrant Integration*. Migration Information Source, Migration Policy Institute, Washington, DC, www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=167
- Sassen, S. (2001): *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton.
- Sik E., Tóth J. (szerk.) (1999): *Átmenetek*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 1999. MTA PTI, Budapest.
- Szilassy E., Árendás Zs. (2006): „Mi már a cigány gyerekek kapcsán megtanultuk a másságot” – menekült gyerekek és az őket tanító pedagógusok diskurzusai. In Feischmidt M., Nyíri P. (szerk.) (2006): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*, MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest.
- Universitat von Amsterdam Institute for Migration and Ethnic Studies, Triodos Facet (2008): Entrepreneurial Diversity in a Unified Europe, European Commission, Brussels, http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/migrant/eme_study_en.pdf.
- Wong, D. W. S. (2008): Spatial dependency of segregation indices. *Canadian Geographer /Le Geographe canadien*, 41(2): 128–136, absztrakt: www3.interscience.wiley.com/journal/119830559/abstract?CRETRY=1&SRETRY=0